

Sziklavári Károly

Erkel Ferenc és a hazai literatúra

125 esztendeje hunyt el a magyar romantikus opera-
színpad legnagyobb formátumú alkotószemélyisége

Teátrumi helyzetéből adódóan Erkel évtizedeken át karművitésnyira élt s dolgozott a nemzet fő színpadának mindenkori újdonságaitól. Különösnek is tetszhetne, ha ezek lenyomatai nem köszönnének vissza magában az életműben, a folytonos zeneszerzői megújulásban, útkeresésekben.¹ Erkel szépirodalmi érdeklődése ugyanakkor a színházi élményvilágnál eredendőbbnek, személyesebb gyökérűnek tűnhet; a biográfus és szemtanú id. Ábrányi Kornél szerint: „A magyar irodalomban megvoltak az ő rajongásig kegyelt és kedvelt írói, költői, mint nagy kortársai s az úttörő géniuszok: Kölcsey, Vörösmarty, Bajza, Jókai, Petőfi, Arany, Tompa, Madách s az újabb nemzedék jelesei közül is többen, kiknek szellemi s nemzeti iránya az övével megegyezett.”² Ábrányi külön is kiemelte a zeneszerző Petőfi-rajongását: „Kossuthot és Petőfit sohasem tudta egymás nélkül elképzelni. Mind a kettőnek a kezében két oly hatalmas Jupiter-i villámot látott, melyek megrezegtették a földet. E kettős benyomás alatt írta meg aztán »Névtelen hősök« operáját, mely az elnyomhatlan érzületének volt végre is kézzelfogható megnyilatkozása.”³ Dal-, kórus- és kantátaalkotóként – bőszéggel merítve a hazai poézis tengeréből – báró Eötvös József, Vörösmarty Mihály, Kölcsey Ferenc, Garay János, Petőfi Sándor, Szigligeti Ede, Ábrányi Emil, Göndöcs Benedek, Jókai Mór, Arany János, Tóth Ede és Szász Károly verseit zenésítette meg Erkel.⁴ Érdekes adalék mindehhez, hogy Szakál Lajos Békés megyei költő népies versfüzérének kifejezetten Erkel számára készített szerzői leiratát őrzi a gyulai Erkel Múzeum.⁵

Az életmű gerincét kitevő operatermés máig gyakorlatilag homályba burkolja a teátrumi alkotómunkásság további területeit, holott Erkel jó négy évtizedet

¹ Amennyiben csupán mint a nemzetközi operairodalom fejleményeire adott reflexiók – nemzeti többlettel színezzet – sorára tekintünk Erkel saját dalműveire, tévesen járunk el. Zeneszerzői világának szüntelen átalakulásában s gazdagodásában legalább ugyanolyan jelentősége volt a hazai szellemi élet önálló megnyilvánulásainak, így a magyar színpad befolyásának is – a jelen írásmű szerzője főként erre igyekszik rávilágítani.

² Ábrányi Kornél, *Erkel Ferenc élete és működése*, Budapest, 1895, 213.

³ Uo., 214.

⁴ Néhány további apró, színpadi célú munkától eltekintettünk a fenti felsorolásakor. Több Erkel-mű esetében viszont azonosítatlan a költő személye. Egyetlen Arany János-megzenésítése (*Nemzetőr dal*) a *Névtelen hősök* III. felvonásában kapott helyet.

⁵ Tizenkét költemény, 1863. évi leirati dátummal (leltárkönyvi szám: 75. 97. 1.)

felölelően írt színpadi zenét különféle műfaji hovatartozású darabokhoz⁶ – olykor társszerzőkkel is együttműködve –, főként pedig: zenei összeállítója volt Szigligeti Ede több korai népszínművének (*Két pisztoly*, *A zsidó*, *Debreceni rüpok*, *A rab*, *Egy szekrény rejtelve*). Utóbbiak jelentőségére visszatérünk még.

Egressy Bénivel – korai operáinak szövegkönyvírójával – ideális szerzőpárost alkottak. A gyümölcsöző kapcsolatnak (*Bátori Mária*, *Hunyadi László*, *Bánk bán*) a szintén komponista – és színházi mindenes – alkotótárs korai halála (1851) vetett véget, így a *Bánk bán* befejezéséhez (1860) már kénytelen volt a rutinos Szigligeti Ede librettókiigazítói segítségét kérni Erkel. Noha később is sikeresen dolgozott együtt Szigligetivel (akinek a további operák közül a *Dózsa György* szövegkönyve fűződött a nevéhez), többé már nem talált Egressyhez hasonló kvalitású librettistát. Hogy mennyire pótolhatatlannak bizonyult számára a hajdani alkotótárs, kiolvasható Szemere Bertalanhoz írt – sokszor idézett – leveléből.⁷ Egressy és Szigligeti mellett még két további jelentősebb operalibrettistája akadt. Egyikük Tóth Ede volt: a Nemzeti Színháznál a *Brankovics György* bemutatója (1874. május 20.) után feltűnt ígéretes, friss tehetséggel azonnal közös munkába fogott Erkel. A *Névtelen hősök* premierjét (1880. november 30.) azonban már Tóth sem érthette meg – ahogyan a *Bánk bán*ét sem Egressy. Jókai Mór szövegére tervezett kései dalműve – a *Kemény Simon* – töredék maradt.

Végigpillantva operáinak során, nyomban láthatóvá lesz, mily gyakorisággal választott librettóalapot kora irodalmi csúcsterméséből Erkel, rálelve jó néhány – akár örök, akár csupán pillanatnyi aktualitással – *nemzetet megszólítani tudó* drámai remekre. Dugonics András szomorújátéka, a *Bátori Mária*, jóllehet még a hazai színműirodalom XVIII. századi rétegét képviselte, folyamatos játszottsága – részint a textus politikai áthallásai miatt – mégis kellő aktualitást biztosított ahhoz, hogy az első – ha nem is a nemzeti mitológia mély kútjaiból merítő, de – *magyar nemzeti* s egyáltalán: európai rangú magyar opera cselekményi alapjául szolgálhasson.

A *Bátori Mária* az alig harmincéves zeneszerző alkotása volt (bemutató: 1840. augusztus 8.).⁸ Gyakorlatilag ugyanilyen idősen tett pontot Vörösmarty a *Csongor és Tündére*, majd Bartók A kékszakállú herceg várára. E két utóbbi összegző alkotásnak számít, egyben pályatörténeti mérföldkönek is. A *Bátori Mária* viszont műfaj történeti summázat és magyar művelődéstörténeti mérföldkő, hiszen végpontja a daljátékból kisarjadzott, sok évtizedes és sokszerzős magyar operai kezdeteknek: mindannak, amit e hőskor vívmányának tekinthetünk (messze fölülmúlva-meghaladva elődeinek eredményeit). Sikere nyomán újabb közös tervet szőtt az Egressy–Erkel szerzőpáros, a legjobb érzékkel választva ki az 1839. évi drámapályázat díjnyertesének, Tóth Lőrincnek *Két László*

⁶ A színmű jelentősége folytán mindenképp külön említést érdemel közülük gróf Teleki László szomorújátékához, a *Kegyen*hez írt – sajnos elveszettnek tűnő – színpadi zene (1841).

⁷ 1863. november 14-én kelt levél. Közreadta Németh Amadé: *Erkel Ferenc életének krónikája*. Második kiadás: Budapest, 1973, 157.

⁸ A mű talán már az előző évben elkészült. Premierjének színlapjaira került föl első alkalommal a *Magyar Nemzeti Színház* intézménynév – a korábbi *Pesti Magyar Színház* helyébe lépve –, amely rövidesen a ma is használatos *Nemzeti Színház* elnevezéssé rövidült.

Magyar nemzeti színház.

Uj hősi nemzeti szomorú opera.
ERKEL JÓSEF jutalomjátéka.

Bérlot **MAGYAR NEMZETI SZÍNHÁZ.** színés.
Szombaton, Augustus' 8-án, 1840.

ERKEL JÓZSEF dalszínész javára, először:
BÁTORI MÁRIA.

Nagy hősi nemzeti szomorú opera 2 felvon. Egressy Benjámin-tól. Zenejét írta ERKEL FERENCZ.

Az előforduló tánczot s csoportozatokat betanította, s rendelt Hasenhut balémmester ur.
Az új öltözet-darabok Kostyál Adám ur. p. szabómester utasítása szerint, s Podhraczký Ferencz ur
színházi főruhátárnok ügyelete alatt készűltek. A szükséges új díszítményeket
festette Eugert ur. színházi díszítő.

Az előadásban gróf Rothkirch 12. számú cs. kir. gyulog ezredének tábori zenész-
kara részi fog venni.

S z e m e j e s k i:			
Külön, Magyarországi költés	—	—	—
Fütyi, Gp. kasszaéltés	—	—	—
Árnyé	—	—	—
Stappák	—	—	—
Bátori Mária, szomorú sely	—	—	—

Tánczok: Hűsi sely. Valások. Népszokások. Nap szünetelt. Történelmi, Buda, s Lászlóvár.

A l. ex. Kiszánsz' minden korbéli tagjának' kagylóba magat mely szünetelt ajánlja **Erkel József,** előadó.

Kivétel s példányok, az ártószoktatásról s. c. ország. köz. helyek pártok, és helyek iránt az elő-éltől 10 pengő rendeltet testi szállástossan.

Kedvete 7 árakor, vége 9 után.

MISKOLCI JULIA k. nesz. beteg. — **SCHODELER** assz. szahadással elutazott.

Ezen operát könyvont könyve, nappal az írószoktat, este a' csarnokban 50 krom, valóban, megvehető.

Helynap, Vasárnapon, Augustus' 8-án, bér-folyamban, adatik:

KOBOLD.

Tönnegye költés. Ad. tízer és öm díszítéssel 2 felvonás. Ismeret s elvétel sül a' im Tell Xaver, földmú Szabadkényi.
szoktatás szünetelt. Hírvárosok, s. c. díszítéssel. Hírvárosok ur. az új díszítéssel sülte Eugert ur
gyógyosít kasszaos Dóczy ur s. c. szünetelt.

Stóckl Ferencz balémmester ur. a' a' korbéli s. k. korbéli. kagyló melléti udvari színház volt tánczosa, a'
KOBOLD szerepében, mint vendég, lesz szereplés fellelő.

Quis bei Peter Fischer auf dem Schwanen in der Grotte.	Schwanenfabrik bei der Qualität nach neuerer Art	
Is er in dem Kink fregere Grotte.	fabrikier, sind zu haben in der Stadt, und Schwanen-	
Willeh.	Kassan.	Tel. kasszaos.
Maryann.	Frische Weid.	und Sigaren-Fabrik's Niederlage bei Christoph
Hanschen.	Frische Weid.	Martiny & Sohn auf dem Schwanen-Play in Pest.
Chodak.	Musel.	

címmel írt darabját.⁹ Magva a magyar sorstragikum legismertebb, legtöbbször újramesélt példázatainak egyike.¹⁰ Erkel operazenejében a nemzeti tónus hősi emelkedettsége hőfokában hasonlíthatatlan, egyszeri vívmánnyá érett, amely elementáris erővel igézte meg a kortársakat, s a *Hunyadi László* a reformkor legsikeresebb – közéleti súlyában, szerepében legfontosabb – magyar operája lett (bemutató: 1844. január 27.). Majd még jószerivel rá sem ismert magára a nemzeti drámára Katona József korszakos alkotásában a negyvenes évtized közönsége,¹¹ már készen is állt az újabb opera terve (az első vonatkozó sajtóközlés 1844 őszéről való). Ám

midőn a *Bánk bán* végre befejezést nyert, a darab lényegében már a Szabad-ságharc és az 1860 körüli időszak „kis forradalmának” kettős reflexiója lett (bemutató: 1861. március 9.).

A következő évben közönség elé vitt *Sarolta* volt viszont az első Erkel-dalmű, amely nem vált a Nemzeti Színház állandó repertoárjának részévé (bemutató: 1862. június 26.). Szerzői műfaj-meghatározása szerint az életmű egyetlen tényleges *vígoperája* a *Sarolta* – ám ezen a területen nem bizonyult szerencsésnek a zeneszerző. Túl a harmincon egyre inkább szeretett volna már vígoperát komponálni, alkalmas librettóalapot és -írórt keresve hozzá évtizedeken át, mígnem egyszer csak kezébe akadtakott Czanyuga József múzeumi tisztviselő kész szöveggönyve, melyet – fogalmazzunk így: jobb híján, egy hanyag kézigyintéssel földadva majd fél emberöltő hiábavalónak tűnő várakozását s annak

⁹ Tóth Lőrinc drámája 1839-ben nyert pályadíjat, Egressy a következő évben készítette belőle operalibrettót, s a színmű csak 1842-ben került bemutatásra.

¹⁰ Távlatos művelődéstörténeti kitekintés e témáról Ujfalussy József írása: A „Hunyadi László” és irodalmi előzményei. Megjelent a *Zenatudományi Tanulmányok* II. kötetében (Erkel Ferenc és Bartók Béla emlékére), szerkesztette Szabolcsi Bence és Bartha Dénes: Budapest, 1954, 219–230.

¹¹ Egyetlen elszigetelt, 1839. évi előadás után 1845 végétől kezdve már esztendőkön át folyamatosan játszották Katona József *Bánk bánját* a Nemzeti Színházban.

minőségi követelményeit – végül egy lendülettel megzenésített.¹² Ez az egyedüli értelmes magyarázat arra, hogy a komponista miért is pazarolta erejét, energiáit egy ilyen végtelenül amatőr munkára. (A *Sarolta* problematikájától függetlenül jegezve meg e helyütt: hogyha báró Eötvös József – akinek egyik versét Erkel már az 1840-es évtized kezdetén megzenésítette – közlési *Pusztalok* című elbeszélését, a század magyar vígoperai librettója keletkezhetett volna annak nyomán.¹³) Jóval később, a *Névtelen hősökkel* igyekezett újból valóra váltani vígabb jellegű operaterveit Erkel, s az ünnepelt népszínműíró Tóth Ede tolalából megszületett szövegkönyv, majd a hozzákomponált zene révén sajátos műfaji kísérlet – népszínmű jellegű opera – kerekedett. Cselekménye, zenéje egyaránt a század legszebb nosztalgikus megnyilatkozásai közül való, mintegy késő őszi visszatekintésként 1848–49 továtűnt, dicső napjaira.

E vígoperai-operai (felerész) boldog szigetek előtt s között a fő ív azonban a tragédiaké, méghozzá a *Bánk bán* óta immár a burkolatlanul *kollektív* tragédiaké.¹⁴ (Komoly tónussal hogyan is lehetett volna másként megszólítani a magyarságot 1849 után?) Így amennyiben a *Bánk bánt* a Szabadságharcra reflektáló alkotásnak tekintjük, ugyanezt még inkább elmondhatjuk a *Dózsa Györgyről*. Már eleve, színmű voltában annak készült: 1856. évi szomorújátékának textusába az évtizedközép értelmiségi közgondolkodásának magyar létkérdéseken – 1848–49 perspektívájából – tépődő-töprengő motívumait szötte bele Jókai. Miért válhatott fontossá mindez Erkel számára 1863 táján, a komponálás kezdetekor – immár a szabadság levegőjének tovaillanása után,

92 Bérlétszűnet!

Nemzeti Színház.

Pest, szombaton, április 6-án, 1867.

I-ső rendkívüli előadásul, fölemelt helyarakkal, először:

DÓZSA GYÖRGY

Eredeti opera 5 felv. Jókai Már után írta Szépligeti. Zenéjét szerzezte Erkel Ferencz. Az I. 3. és 4-ik felvonásbeli új díszleteket festette Horn Robert; az 3-ik felvonásbeli új díszleteket festette Lehmann M. tiszta színre készítette B. A. L. d. e. v. v. E. d. e. Az új k. u. udvari színház díszítő. A gépvezetőket Lehmann M. tiszta színre készítette B. A. L. d. e. v. v. E. d. e. Az új díszleteket és díszeket rajzolta Párisból hozattak, vesztit Zimmerman Fr. pesti béli igazgatómester művei. Az új jelmezeket és díszeket rajzolta Párisból hozattak, vesztit Zimmerman Fr. pesti béli igazgatómester művei. Az új jelmezeket és díszeket rajzolta Párisból hozattak, vesztit Zimmerman Fr. pesti béli igazgatómester művei.

Eredeti opera 5 felv. Jókai Már után írta Szépligeti. Zenéjét szerzezte Erkel Ferencz. Az I. 3. és 4-ik felvonásbeli új díszleteket festette Horn Robert; az 3-ik felvonásbeli új díszleteket festette Lehmann M. tiszta színre készítette B. A. L. d. e. v. v. E. d. e. Az új k. u. udvari színház díszítő. A gépvezetőket Lehmann M. tiszta színre készítette B. A. L. d. e. v. v. E. d. e. Az új díszleteket és díszeket rajzolta Párisból hozattak, vesztit Zimmerman Fr. pesti béli igazgatómester művei. Az új jelmezeket és díszeket rajzolta Párisból hozattak, vesztit Zimmerman Fr. pesti béli igazgatómester művei.

Főzeneszigató: Erkel Ferencz. Rendező: Böhm Gusztáv.

U. Utánzó, kényly	Ócsa	Barna paló	Énekesly.
Zsoltos, szőgyi vité	Simo	Ócsa, kólt	Kotva Irma
Szeremlő, jános	Pell	Ócsa, Lón	Carina Anna
Báki	Sapolyi	Hécs, György néja	Pauline
Dózsa György, kerestés pörkölt veszt	Hilggy	Úrver bölgy	Herman Olga
Lőrinc, diak	Korcsányi	Böhm	Maglóca
Szeremlő, jános, szék, halásznagy	Bogati	Virnák, Polgárok, Parasitok, Harcosok, I. lakók, Orók, Hölgy	Ének. Appók.
Rogon, mártírok.			

2-ik felvonásban: „FÖGYVER-TÁNCZ.” Szerzezte a botanította Campilli Frigyes, balletmester. Készítők: Weiner János, Bokja János, Vaszel, Leopoldine, Tolcsi Mari. Az az óra órára utánaosztották.

Az 5-dik felvonásban előforduló képek:

1. Hegyes székyei vidék, nyáron.	4. Tüzes trón és korona.
2. Ugyanaz, télen.	5. A haza oltára.
3. Csatakép.	Az opera végével: A P O T H E O S I S.

Az opera szövege a pénztárnál 40 krajczárért kapható.

Kezdeté 6¹² órakor, vége 10-kor.

A díszlet helyesnek követelések:

Földszinti, vagy	10 ffr.	Földszinti zártzárak	2 ffr.	Földszinti bemenet	1 ffr. — kr.
Első emeleti páholy	8 ffr.	Másodemeleti zártzárak:		Másodemeleti bemenet	— ffr. 60 kr.
Másodemeleti páholy	8 ffr.	1-d sorban	1. 50 —	Karzat bemenet	— ffr. 30 kr.
Hegyzárak	3 ffr.	2-ik	—		

Ez azon 12 rendkívüli előadás része, melyeket a bérlétszűnetnyében az igazgatóság különösen kitűnt, melyek alkalmazásával a t. berő uraságok kivétel nélkül, tehát azok is, kik pályájukat a bérlétszűnetes előadásokhoz megváltoztatták, illető bérlési bérletet csupán a napi helyárak lefizetése mellett használhatták, mire névvel az a d. e. 10 óráig méltóztatának a **PRÉSENZÁCIÓ** rendeltetési, azonál mások kivételével fogván ügyelőnké vetetni.

Holnap, vasárnap, április 7-én, általános bérlétszűnettel: II. rendkívüli előadásul: **Dózsa György.** Eredeti opera 5 felvonásban. Jókai Már után írta Szépligeti. Zenéjét szerzezte Erkel Ferencz.

A kiadás helye: Pest, az előadások helye: a pénztárnál a. s. 9. — 12. d. u. 3. — 5. óra kint.

Nyomatott Kiská Gusztáv az általános kiadóval Pesten, 1867. Z. N. Sz. P. H. G. Kelt: Csepregy, vidék.

¹² A teljességhez hozzátartozik, hogy több korábbi magyar opera librettója is Czanyuga József szövegkönyvére készült, beleértve a háromszerzős *Erzsébetet* (1857) (I. felvonás: Doppler Ferenc, II. felvonás: Erkel Ferenc, III. felvonás: Doppler Károly).

¹³ Eötvös 1871-ben hunyt el, de csak 1900-ban jelent meg a mű; keletkezési éve ismeretlen (lásd: *Eötvös József összes versei és novellái*, Kováts Dániel utószavával, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2005, 252.).

¹⁴ E művek körén már kívül esik a kései *István király* (bemutató: 1885. március 14.).

az 1860 körüli „kis forradalom” lecsengését követő politikai visszarendeződés idején? E kérdés választ is rejthet, ám a megzenésítés eredeti szándéka jóval korábbi élményforrásra utal: Jókai darabját 1857–59 között kilenc alkalommal játszotta a Nemzeti Színház.¹⁵ A Szigligeti-librettó hosszas megzenésítését követően folyvást elodázott bemutató időzítése (1867. április 6.) végül mintegy a sors fintoraként rakott pecsétet a darab utóéletére: a kiegyezés légkörétől idegen szellem inkább elfeledésre ítéltetett.¹⁶ (Sántító hasonlattal élve: Erkel operája ugyanúgy megkésett, ahogy Klapka György magyar földre lépett légiója is 1866 nyarán.)

Id. Ábrányi Kornél írta a Dózsáról: Erkel „mindig nagy vonzódással viseltetett az oly operai tárgyak iránt, amelyek a magyar történelem korszakos eseményeire vonatkoznak. Ha egy ily eszme és inspiráció erőt vett rajta, keveset törődött a többivel, formával, szellemmel s rokon- vagy ellenszenvvel, mellyel esetleg műve találkozhatott! [...] Csak a maga belvilágát s egyéni impresszióit vette tekintetbe s azokhoz mérte zenei koncepcióit [...] s megírta Dózsáját azzal az elementáris erővel, mely ez alkotását oly kiválóan jellemzi.”¹⁷ A Jókai-szomorújáték zenedrámává formálásának szerves folytatásaként, ha nem is korszakos jelentőségű, de szintúgy korszakjelző történelmi drámán alapult a *Brankovics György* szövegekönyve is: Obernyik Károly tragédiája¹⁸ már az ötvenes évek derekától kezdve, hosszú időn át a magyar színpadok egyik kedvelt nemzeti repertoárdarabjának számított. Ismételten földidézve Ábrányi szavait: Erkel „kezdetől fogva mindig nagy vonzódást érzett a kiváló magyar drámák megzenésítéséhez az opera keretében. Sajátlagos lelkesedéssel tapadt az eszméhez, mindazt hangokkal is megvilágítani, amit a drámaírók szavakkal fejeztek ki. Így jutott *Brankovics* tragédiájához is.”¹⁹ Egészítsük ki Ábrányi méltatását: egyetlen zeneszerzőnk sem kötődött oly intenzitással kora – s a még épp élő közelmúlt – magyar színpadi elitirodalmához, mint Erkel, nemcsak kortársait tekintve, hanem azóta sem! Nincs még egy muzsikuskunk, aki alkotóként nála erőteljesebb, érzőbb ráhangoltsággal fordult volna e repertoár jelentős újdonságai felé. S nemzeti hagyományteremtő komponistaként ráadásul évtizedeken át megtartotta ezt a jó szokását!

Mindebbe természetesen beleértendő a népszínmű is. Még ha közvetlenül nem is volt jelen az új színjátéktípus megszületésekor (1843), alig valamivel később, 1844–46 között már népszínműzenék nagyszerűnél nagyszerűbb – már említett – sorozatát alkotta meg Erkel. (Mellette leginkább Szerdahelyi József és Egressy Béni jeleskedett ugyanezen a téren a reformkor vége táján.) A fölvirágzott népszínmű valóságos kovászként hatott a magyar prózaírás és színpadi termés fejlődésére. Villámhódítását követően szellemtere már rövid

¹⁵ Csupán a teljesség kedvéért: a sorozatot egyetlen 1878. évi előadás követte tizedikként.

¹⁶ Politikai vonatkozathatósága, nemzet történelmi szemléletmódja – meg lehet, változó okokból –, a későbbiekben is hasonlóképp problematikussá tették a Dózsa-opera színrevitelét.

¹⁷ Id. Ábrányi Kornél, *A magyar zene a 19-ik században*, Budapest, 1900, 355–6.

¹⁸ Az író 1855. évi elhunytja után Bulyovszky Gyula fejezte be a darabot, s így lett pályadíjnyertes. Később Egressy Gábor átdolgozta; elsőként 1856-ban került színre. Erkel számára Odry Lehel és Ormai Ferenc írták meg belőle az operalibrettót.

¹⁹ *A magyar zene a 19-ik században*, 374–5.

pár éven belül átsugárzott színpadi és nem színpadi műfajokat egyaránt. Háttal volt az évtizedközépi magyar etalon-nagyregényére (báró Eötvös József: *A falu jegyzője*), amely nem sokkal később vissza is hatott a népszínműre (Szigligeti Ede: *Csikós*). Fél évtized leforgása alatt a krónikásdráma szférájáig is eljutott, méghozzá oly lendülettel belevegyülve, hogy Szigligeti *Párbaj mint istenítélet* című darabját illetően (1848) mint népszínműi elemekkel fölfrissített krónikásdrámáról, de akár mint a krónikásdráma elemeit magába fogadó történelmi népszínműről is beszélhetünk. S innen már egyenes út vezetett a *Bánk bán* operaszínpadi adaptálásához, illetve annak módjához.²⁰ Erkel ugyanis az Egressy-librettó – népszínmű-elemekkel tarkított – szellemével tökéletes összhangban csempészte át a játéktípus megannyi jellegzetes zenei elemét az operaszínpadra. Az olyan *Tisza-parti jelenet*-részek, mint a népi tilinkómuzsika (melynek fontos előzményét épp Erkel egyik népszínmű-zenéjében fedezhetjük föl²¹), a csárdás, vagy *Melinda* románca és altatódala; ugyanúgy *Bánk–Melinda duettjének* egyik karakterisztikus témája (II. felvonás: „*Hol van, hol szép homlokod lilium virága?*”): mind-mind erről tanúskodnak. Utóbbiak dallamvariánsainak se szeri, se száma az 1840–50-es évtized termésében. De a népszínmű zenei birodalmába vezet mindjárt az opera *Szép: örömkönnny...* kezdetű nyitó-kara is: melódiatípusának a kor népies dal-, illetve népszínműdal-repertoárjában föllelhető változataiból igen tekintélyes családja állítható össze! Jellemző és szimbolikus, hogy verstextusa épp Egressy önálló népszínművének, a *Két Sobri*nak szövegében köszön vissza:

Bánk bán, nyitókar:

Szép: örömkönnny ragyogása
Kék szemén piros leánynak,
Szép: a harmat csillogása
Szűz kelyhén tavasz virágnak (stb.);

Két Sobri, nyoszolyólányok kara:

Szép a tölgy tavasz nyíltával
Ékítve zöld koronával.
Szebb a leány szűz pártával
Mégis legszebb nászvirággal (stb.)²²

Érdekességképpen következzenek itt néhány további példa a *Bánk bán* és a *Két Sobri* librettói közötti megfelelésekre:

²⁰ Nem elhanyagolható kapocs a két mű között, hogy Szigligeti ténylegesen föl is idézte a *Párbaj...* textusában *Bánk, Melinda és Gertrud* történetét. A *Bánk-bán* operalibrettójának rejtett irodalmi előzményeiről lásd a jelen szerző írását: „...magyar világ, magyar jellemekkel”. *Szigligeti Ede és Egressy Béni dicsérete* címmel a Napút 2014/8. számában.

²¹ A *Debreceni rüpdök* című Szigligeti-népszínmű zenéjében szerepelt *Fantasia* címmel (rusztikus hangvételű, sőt: hamisítatlan „puszta”-atmoszférájú, kürtkíséretes klarinét szóló).

²² A *Két Sobri* 1850-ben keletkezett, majd 1851. január 11-én mutatták be.

- 1.) *Bánk bán*, I. felvonás, Ottó: „Egy szót Melinda – mindenem!”;
Két Sobri, Sára: „Egy szót gyermekem!”
- 2.) *Bánk bán*, II. felvonás, Bánk: „Borulj szememre véghetetlen éj!”;
Két Sobri, Idegen: „Oh borulj szememre örökös éjszaka!”
- 3.) *Bánk bán*, Egressy eredeti kézirat szövegkönyvéből utólag kihúzott szakasz: I. felvonás, Petur és a Békétlenek (Gertrud szavait kommentálva): „Az irigy ölyv – ha már / Vérszomjas kebele / Illy zordonon csap a / Szelíd galambra le!”;
Két Sobri, a valódi Sobri: „Sobri van itt! Villámló haragja közéték csapott mint ölyv galambfiakra”.²³

Ezekben az esetekben a *Bánk bán*-operalibrettó keletkezése megelőzte a népszínmű-textust. Az ellenkezőjére éppúgy akad példa. Az alábbi tréfás dalt két különböző zenei összeállításához is felhasználta Egressy Béni 1850 folyamán:

„A galambom angyal
csakhogy nincsen szárnya”;²⁴

Bánk bán, I. felvonás (Gertrud Melindáról, gúnyos hangon):

„E mosolygó nyájas arccal
Azt vélnéd hogy szárnyas
angyal”.

Egressy és Erkel korszakos, közös érdeme volt, hogy népszínműi gyökerű elemekkel frissítették föl a magyar operát. A megújított stílusú *Bánk bán* mindenekelőtt ennek köszönheti varázspoeziséit.

Általános **66** **Bérlétszűnet.**

NEMZETI SZÍNHÁZ.

Pest, szombaton, mártus 9-én, 1861.

V-ik rendkívüli előadásul :
ELŐSZÖR:

BÁNK BÁN.

Eredeti nagy opera 3 felvonásban. Irta Egressy Benjámin. Zenéjét szerzte Erkel Ferencz. Az új díszítményt festette BRIOISCHI KÁROLY a bécsi és k. udvari operaház díszítője. Az óriási új jelmezek VILÁKLELETTI BÉLA munkájából szerint Papp József és Gabos Gerő felügyelete alatt készült. A 1-ő felv. **SAL-TANER** szerzte és betanította Campilli, előadók: Rotter Mari, Campilli és a nőtánczkar. A 2-dik felv. vonásban **Magyar Indulo es taner**; előadja a nőtánczkar. Kárnagy: Erkel F. Rendező: Szigligeti.

Sz e m ő l y e k:

II. Endre, magyar király	Bignó.	Petur-bán, báhari főispán	Furéli.
Gertrud, királyné	Holtanér Zs.	Bilkerék, bánador lovag	Karvának.
Ódó, Bacscholdi, nemzati herceg fia,		Edzarszeder	Bogár.
Gertrud tiszor-roccse	Telek Albertur.	Elszora, paraszt	Köszegi.
Bánk bán, Magyarország nagyara	Dillingér.	Údvári-hölgyek. Tízvenemlek. Békétlenek. Fatonak. Parasztok.	
Scholdi, öljöcske	Holtváry L. né.	Törstényi 1214-dik év vége felé.	

TELEK ALBERT ur, a temesvári színházról, Öltő szerepében mint vendég lép fel.

Kezdeté 7 óraker, vége 10 után.

A **férfiak helyek** követhetők **férfiak**: Földszint, vagy első színház páholy 8 ft. Földszint szék 1 ft 50 kr. Földszint ülés 1 ft. Gyermekjegy földszintre 40 kr. Második színház páholy 1-20 szék 1 ft 50 kr. Második színház páholy 2-18 szék 1 ft. Második színház ülés 50 kr. Gyermekjegy 2-18 szék 20 kr. Kiszámla 25 ft.

Ez az 12 rendkívüli előadás azelőtt, melyeket a bérlétszűnetben az igazgatóság különösen kikötött, melyek alkalmával a beelő országok kivétel nélkül lehetnek azok is, akik páholyaikban a beletartozó előadások megvárhatók, illő kedvet helyszíni csigán a 1861 helyek kedvese mellett használhatják, mire névben az végig 10 óráig megvárhatók. Rendelkezni; annál mások kivételén figyelmbe vétel.

Ma, szabadjegyek nem használhatók.

Az opera szövege a pénztárnál 50 ujkraczarért kapható.

Pest, 1861 Nyomatott Hirt Jánosnál, Néker-utca. Mészárosy háza 6. sz. Kassa: Geopros, útké.

²³ Az ölyv-galamb hasonlat megjelenik Egressy szintén 1850-ből származó „Oh ne mondj engem rózsádnak” című dalában is.

²⁴ Szigligeti Ede *Fidibus* és Dobsa Lajos *Világismeret* című darabjaihoz. Melódiája a ma „Boci, boci, tarka...” szövegkezdettel énekelt gyermekdal.